

tapasztalt másik szélső pólushoz: a látvány-hoz. Ez, a rendező és a díszlettervező (a Szerbannel Amerikában is együttműködő Both András) által közösen alkotott, öntörvényű költői látomás nem keretezi, díszíti vagy kiegészíti a játékot. Sokkal inkább a játék része, illetve természetes közege. A kezdetben elől, középen ágaskodó hajóorr később leereszkedik. Hatalmas, pusztá színpadot kapunk, rajta jobboldalt leanderre emlékeztető, gyönyörű, virágzó fa áll, baloldalt száraz, korhadt fatörzs hever. Benn, a színpad mélyén apró kavicsos, homokos „sivatag” váltja fel a deszkapadlót, hátul, tőlünk már végtelen távolságban jelennek meg az egyes jelenetek intim terei, melyek elé néha áttetsző tüllfüggöny és lámpák sora ereszkedik. Itt látjuk a hadnagy szobáját, vagyis ágyat, széket, asztalt, itt jelenik meg a rém-képekkel viaskodó, fáradt, öreg tengerész csónakja, amellyel utolsó tengeri útjára indul álmai asszonyának társaságában. Itt merednek majd ki a földből az akasztófák, s ezek lábánál üldögélnék halálraítélt, életbeszakadt fogoly-társaink, egyikükön már rajta a bilincs. Ő szomorúan kérdezi majd: érdemes-e még játszania? A válasz az áldozat szükségességéről szól: megmenteni nem tudják a lányt, csak az utolsó közös játék örömét kínálhatják fel. És ő játszik velük, megszületik az előadás. Eltűnik Ausztrália, eltűnnek a rongyok, nem halljuk már a tiszték pattogó vezényszavát és ostoba vitáit. Gyönyörű, életteli barokk zene zeng fel, fehér kosztűmben, rizsporos parókában színészcsapat viharzik a színpadra, a fenti erkélyen az utolsó táblát állítják fel: „In culise”. Lázás izgalom, utolsó próba, már csak a taps-rend van hátra, a nagy Garrick meghajlását igyekeznek felidézni... Felmegy a függöny.

A két szélső pólus - megszólítás és látvány - összekapcsolódik. A színészek által lefektetett pallók mint uszályt kapcsolják a nézőteret az előadás hajójához. E hajón akasztófák és mentőcsónakok, halott és virágzó fák, puskák, távcsövek és egy könyv, címlapján talán Shakespeare neve. És a hajón sok-sok ember: rövid életű hierarchia alkalmi váll-lapjait hordozó kapitányok, tiszték, foglyok, sőt egy tudatlan bennszülött is. E közös élethajón egy produkció időtartamára együtt sír és nevet néző és színész, boldognak és szabadnak érzi magát minden utazó.

(A Romániában első ízben megrendezett Caragiale-fesztivál alkalmából jártam Bukarestben. A romániai színházak országos találkozóján Andrei Șerban - általam sajnos nem látott - másik rendezésének, az *Antik trilógiának* ítelték a fődíjat. A második díjat Árkosi Árpád kolozsvári rendezése, a *Rendőrség* kapta. Antal Csaba pedig a legjobb díszlettervért vehetett át különdíjat.)

KÖTŐ JÓZSEF

TOMPA MIKLÓS NYOLCVANÉVES

Tompa Miklós, állami díjas, érdemes művész nyolcvanéves.

Nevét hiába keresem az utolsó nyomtatásban megjelent színházkataszterben, az 1969-es kiadású *Színházi* Kislexikonban. A Hont Ferenc szerkesztette, 1962-ben megjelent *Magyar Színháztörténet* sem említi munkásságát, minthogy szemlélete szerint a kelet-európai szocialista tömb kialakulása után az államhatáron kívül nem létezett az egyetemes magyar színjátszás szerves részeként működő kisebbségi színmozgalom. Az 1972-ben megjelent A színház *világtörténete* című kiadvány Romániáról szóló fejezete már megemlíti egy mondatban: „... munkáit a lélektani elemzés mélysége jellemzi.”

1910. december 28-án született Udvarhelyen Tompa Lászlónak, a szíjas, bajviselt. kónok arcú székelyek költőjének fiaként. A költő édesapja a színészt „egy sötét kor bús gyermekeit szépségek fényével vigasztalónak” nevezi. A családi fészeknek ez a szelleme határozza meg pályaválasztását.

Művészetszemlélete a budapesti Nemzeti Színházban, Németh Antal iskolájában formálódik. Pályakezdése idején a naturalista játéksztílus és a kommersz dráma van divatban --de az ifjú művész most izelítőt kap Németh

Antal európai szemléletéből. Ekkor kötelezi el magát életre szólóan Tamási Áron és Németh László filozófiája és dramaturgiája mellett (1990-ben majd Tamási Áron-díjjal tüntetik ki Tamási életművének színreviteléért), és megtanulja: a nyitottság hiánya a színházat a holt betűk otthonává teszi. és a szellemi élet perifériájára sodorja.

A feltöltődés évei után hazamegy alkotni Erdélybe. Feltehetően mélyen ivódtak tudatába apja sorai:

„...s véreimmel a tél
Felbonthatatlanul egybeölel.”
(Erdélyi télben)

Itthon, a negyvenes évek elején, a világégés közepette a Kemény János vezette Kolozsvári Nemzeti Színházban igyekszik kifejezni az emberi értékek tisztelésére alapozott, toleráns transzilván szemléletét, Tamási Áron (*Énekes madár*), Németh László (*Villámfénynél*), Kovách Aladár (*A téli zsoldár*), Jékely Zoltán (*Angalít és a remete*), Bánffy Miklós (*A nagy úr*), Molter Károly (*Örökmozgó*) műveivel. Elő-adásaiban Németh Antal iskolája nem a stilizáltságra való törekvésben nyilvánul meg, ha-nem az írói mondanivaló előtérbe helyezésében. a naturalista színjátszás kötelező mesterségbeli konvencióinak háttérbe szorításában, abban az igyekezetben, hogy az életszelet helyett a művész „...az életet összefüggéseiben.

A Fáklyaláng. Tompa Miklós rendezésében

A Kispolgárok előadása

alakulásában, fejlődésében ragadja meg és ábrázolja". (*Negyedszázados* a marosvásárhelyi színház. Gergely Géza beszélget Tompa Miklóssal. Igaz Szó, 1971. november.)

A történelmi fordulat után, a totalitarista rendszer állértékeket fetiszizáló művészetszemléletével szemben az európai értékeket állította központba. Amikor a szocialista realizmus jegyében tartalmatlan patetizmust kellett művelni, akkor Szabó Ernővel, Kovács Györggyel szövetkezve 1946. március 10-én útnak indították a marosvásárhelyi Székely Színházat. Hihetetlenül rövid idő alatt formáltak sajátos alkotói műhellyé a színházat, amely Tompa Miklós vezérletével csakhamar a romániai magyarság első színházává vált. Amikor meg akartam fejteni a kiugrás titkát, az Utunkban Molter Károly egyik színbírálatára bukkantam, amelyben a romániai magyar irodalom kiemelkedő személyisége, maga is drámaíró, már 1948-ban így vélekedett: „...kollektív testületnek érzik... egy betanult és összehangolt kemény főrendezői kézből ered céltudatos mozgatusuk”. Újraolvasva a bírálatokat, visszatér az összehangolt, egységes játéktípus, a mű-

vészi átlényegülés, a remekül kidolgozott összjáték dicsérete. Miközben a realizmust szokás volt összetéveszteni a naturalizmussal, Tompa Miklós egy szinttel a valóság fölé tudta emelni a színpadi játékokat. A főrendezői kéz megbújt a kollektív alkotás mögött, csak néhanéha bukkan elő egy-egy színbírálatban a „rendezői ötletesség, alkotó kezdeményezés” méltatása, például Szász Jánosnak az 1951-es *Úri* muriról írott bírálatában. És itt egy furcsa paradoxonra kell felhívunk a figyelmet. Mikor a Székely Színház antológikus értékű előadásaira emlékezünk (*Optimista tragédia*, *Ványa* bácsi, *Kispolgárok*, *Éjjeli menedékhely*, *Úri muri*, *Sirály*, *A revizor*, *Az elveszett levél*, *Fákyláng*, *A tanítónő*, *Budai Nagy Antal*), nem is igen kutatjuk, név szerint ki jegyezte ezeket a remekművű színpadi alkotásokat, hisz mind a Székely Színház szellemének szülőttei. S a szellem atyja: Tompa Miklós. Életének fő műve tehát az egyéni pályáját ki-jelölő rendezéseken túl, maga a Székely Színház, a romániai magyar szellemi élet e példa-értékű nagy kísérlete.

Az apologetikus kor azonban csak a hatalom falanszterálmait meg nem zavaró alkotói szemléletet tűrte el, a másság jogáért küzdő, az élet valódi igazságait kimondó művészsín-

házi kísérletek elszigetelődtek, légüres térbe kerültek. Ez a sors várt az ötvenes évek második felében a Székely Színházra is. Az elnemetietlenítésre törő hatalom minden eszközzel bomlasztotta az együttessé - így omlott össze egy életmű. Tompa Miklós ekkor hatalmas tudását és tapasztalatát a színművészeti főiskolán gyümölcsöztette. A sors különös kegyeként magam is részt vehettem néhány óráján, s csodálattal követtem egy-egy szerepértelmezését, egy-egy szituációkibontását. A hallgatók megtanulhatták a legfontosabbat: nem elég utánozni a valóságot, hanem a jelképiség töltetével kell az életszeletet megeleveníteni; következképp a színház nem interpretál, hanem újraalkotja a világot.

A Székely Színház utáni korszakban Tompa Miklós legjelentősebb rendezői munkái Tamási Áron és Németh László műveinek színreviteléhez fűződnek, s ez mindenképpen az értékekhez való ragaszkodást, a művészi pálya elveinek folytonosságát jelzi. Mára ez a folytonosság mérce lett: valóban jelentős vállalkozás csak a Székely Színház szintjén születhet. Egy Reményik-sor jut eszembe: „A lélek él és munkál csendesen.” Ezt köszönjük Tompa Miklósnak, midőn köszöntjük nyolcvanadik születésnapján.